

Lucyna Przybylska

Udział małych miast w procesie sakralizacji przestrzeni na przykładzie ulic Jana Pawła II i wydarzenia Orszaku Trzech Króli

Problemy Rozwoju Miast 11/3, 53-58

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Udział małych miast w procesie sakralizacji przestrzeni na przykładzie ulic Jana Pawła II i wydarzenia Orszaku Trzech Króli

Dr Lucyna Przybylska

Uniwersytet Gdański, Katedra Gospodarki Przestrzennej

Streszczenie. W ostatnich dwóch dekadach w Polsce nastąpił znaczący wzrost manifestacji religijnych w przestrzeni. Proces ten nazwano sakralizacją przestrzeni publicznych. Celem artykułu jest zbadanie czy proces sakralizacji jest w większym stopniu udziałem małych miast, czy może średnich i dużych. W opracowaniu zaprezentowano trzy rodzaje sakralizacji przestrzeni publicznych małych miast: architektoniczną, nomenklaturową i czasową. Sakralizacja współwystępuje z innymi unikatowymi procesami w postkomunistycznych miastach. Współwystępuje też z innymi współczesnymi tendencjami w transformacji przestrzeni publicznych miast. Wybrano dwa zjawiska, aby przedstawić szczegółowo nowe formy manifestacji religii w przestrzeni: ulice dedykowane Janowi Pawłowi II oraz publiczną formę świętowania Epifanii w postaci Orszaku Trzech Króli. W porównaniu do udziału miast średnich i dużych w obu omawianych formach sakralizacji odsetek małych miast jest mniejszy niż wskazuje struktura wielkości miast polskich. Natomiast w samej grupie małych miast ulice dedykowane papieżowi są bardziej popularne niż wydarzenie Orszak Trzech Króli.

Słowa kluczowe: sakralizacja, małe miasta, Polska, Jan Paweł II, Orszak Trzech Króli

Wprowadzenie

Przedmiotem pracy uczyniono jeden ze współczesnych procesów zmian w przestrzeni polskich miast po transformacji ustrojowej w 1989 roku, czyli sakralizację przestrzeni publicznych. Proces ten autorka rozumie jako wzrost przejawów religii w przestrzeniach, które służą ogółowi, są przeznaczone i dostępne dla wszystkich, jak na przykład drogi, ulice, place, rynki, parki, wzgórze, szkoły, stadiony. Sakralizacja przestrzeni następuje poprzez koegzystencję świeckiego otoczenia z bogatymi w znaczenia elementami symbolicznymi, jakimi posługuje się sfera religii. Autorka wyróżnia trzy rodzaje sakralizacji przestrzeni: architektoniczną, (tym) czasową i nomenklaturową. Pierwszy dotyczy materialnych elementów kultury, takich jak np. kościoły czy figury świętych. Sakralizacja (tym)czasowa reprezentuje niematerialne zjawiska jak gesty, słowa czy dźwięki obecne w rytuale religijnym, np. w procesji Bożego Ciała. Natomiast sakralizacja nomenklaturowa jest zjawiskiem pośrednim, ponieważ z jednej strony dotyczy niematerialnych słów, z drugiej – ma zazwyczaj swój materialny odpowiednik w przestrzeni, np. w postaci tablicy informacyjnej o nazwie ulicy, której patronem jest święty. Wszystkie trzy rodzaje sakralizacji spotykane są w Polsce w postaci różnych form.

W opracowaniu poszukiwano odpowiedzi na pytanie czy proces sakralizacji dotyczy w większym stopniu małych miast, do 20 000 mieszkańców, czy może dużych lub średnich? Inspirację do tak postawionego pytania zaczerpnięto z publikacji Czepczyńskiego (2012, s. 14), który zwrócił uwagę, że „sakralizacja należy do najbardziej wyrazistych

i dynamicznych procesów społeczno-przestrzennych”, występujących „praktycznie” w każdym z małych miast województwa pomorskiego. W niniejszym artykule postawiono następującą tezę: proces sakralizacji przestrzeni w Polsce dotyczy w większym stopniu małych miast niż dużych i średnich. Ze względu na dostępność danych w skali kraju oraz objętość artykułu prawdziwość wstępnego założenia sprawdzono na przykładzie dwóch występujących w całym kraju nowych (po 1989 roku) form przejawów religii w przestrzeni, nazwy i wydarzenia, czyli ulic noszących imię Jana Pawła II oraz publicznych obchodów święta Epifanii (6 stycznia) w formie Orszaków Trzech Króli.

W artykule wykorzystano materiały zebrane przez autorkę podczas realizacji w latach 2012–2014 projektu naukowego „Sakralizacja przestrzeni publicznych w Polsce”¹. Z metod badań naukowych wymienionych przez J. Runego (2006) wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa oraz obserwacyjną. Obok publikacji naukowych wykorzystano następujące dane źródłowe niezbędne do weryfikacji wyżej wymienionej tezy: bazę danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego (<http://www.stat.gov.pl>, data dostępu: 17.10.2013) oraz bazę miast Fundacji Orszak Trzech Króli (<http://orszak.org>, data dostępu: 02.03.2013). W artykule położono nacisk na przestrzenny aspekt badań i skalę całego kraju. Wykorzystano kartograficzne metody badań, szczególnie omówione przez L. Ratajskiego (1989), których za-

¹ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/B/H51/00394.

stosowanie sprawia, że podejście geografów do badania rzeczywistości jest wyjątkowe i odrębne od innych dyscyplin.

Pierwsze dwie części artykułu mają charakter teoretyczny. Na wstępie zarysowano proces sakralizacji na tle innych, współczesnych zmian w miastach postkomunistycznych, a następnie uwarunkowania sakralizacji przestrzeni. Przedstawione w pracy procesualne spojrzenie na zmiany zagospodarowania przestrzeni miejskich w ostatnich dwu dekadach są autorstwa Matloviča (2000) i Czepczyńskiego (2012). Owe konceptualizacje autorka zastosowała do obszaru całego kraju, dokumentując to w czwartym fragmencie pracy, w którym skupiono się na zróżnicowaniu przestrzennym dwóch wybranych, wyżej wspomnianych, nowych form przejawów religii w przestrzeni. W pracy omówiono wyłącznie przykłady związane z wyznaniem rzymskokatolickim.

Sakralizacja jako jeden ze współczesnych procesów zmian w przestrzeniach miejskich

Do nowych procesów społeczno-przestrzennych występujących w małych miastach pomorskich Czepczyński (2012) zalicza sakralizację, historyzację, estetyzację i animację. Autor nie definiuje sakralizacji, ale wylicza jej desygnaty. Zauważa, że sakralizacja na poziomie urbanistycznym zazwyczaj objawia się figurą Chrystusa, Maryi, Jana Pawła II lub krzyżem, a także centralnie położonymi terenami i budynkami kościelnymi. Zwraca też uwagę na czasowe formy sakralizacji przestrzeni publicznych widoczne np. podczas procesji Bożego Ciała. Z kolei przejawem procesu historyzacji jest stawianie pomników ku czci dawnych wydarzeń i/lub bohaterów, pielęgnowanie przeszłości. Czepczyński (2012) zauważa, że historyzacja jest często ściśle połączona z sakralizacją. Wiele sakralnych form w przestrzeni przybiera historyzujące czy archaizujące kształty, co wynika z ogólnie konserwatywnych postaw mieszkańców i decydentów, zaś odwoływanie się do pewnej, „lepszej” przeszłości w niepewnych czasach postmodernizmu, wydaje się być powszechną praktyką.

Współcześnie obserwowane w wielu miastach w kraju procesy rewitalizacji najstarszych i najbardziej prestiżowych części miast przywracają im nie tylko historyczny charakter, ale uatrakcyjniają je jako miejsce spotkań mieszkańców i postoju turystów. Sprzyjają temu na nowo wybrukowane uliczki ze stylowymi lampami i ławeczkami, a zadbana roślinność zachęca do spacerów zarówno mieszkańców miasta, jak i przybywających tu gości. Wymienione elementy małej architektury, potocznie odbierane jako nowoczesne i/lub urocze oraz designerskie plomby miejskie składają się na proces estetyzacji przestrzeni publicznych. Ich obecność w mieście przyczynia się do animacji przestrzeni publicznych, która „polega na ożywianiu centralnych przestrzeni miast przez wprowadzenie funkcji i formy sprzyjającej aktywności miejsc, w tym także codziennej” (Czepczyński 2012, s. 17).

Z animacją wiąże się dynamicznie rozwijające się współcześnie zjawisko festiwalizacji przestrzeni. Festiwale rozumiane jako wyraz nowej polityki miejskiej oraz celebrowanie elementów społecznych i kulturowych spajających grupy społeczne są przedmiotem współczesnych badań przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych (Hitters 2007, Rasmussen 2010, Cudny 2011). Festiwalizację Hitters (2007) łączy

z rywalizacją miast o turystę i kryzysem polityki kulturowej w miastach, niezaspakajającej potrzeb wszystkich mieszkańców, ani niezapewniającej dostępu do kultury wszystkim obywatelom. Sceną dla festiwali bywają plac rynkowy lub inne prestiżowe miejsce. W Polsce wysyp różnie zwanych wydarzeń o charakterze festiwalu, np. jarmark, przegląd, obchody dni miasta lub regionu, nastąpił po transformacji ustrojowej i dotyczy dużych, średnich i małych miast.

Nie należy zapominać, że kontekst przemian w polskich miastach w ostatnich dwu dekadach jest wspólny z innymi krajami Europy Wschodniej. Sakralizacja przestrzeni uwarunkowana jest ogólnymi procesami transformacyjnymi obecnymi w miastach postkomunistycznych, do których Matlovič (2000) zaliczył liberalizację ekonomiczną i polityczną, demokratyzację, prywatyzację, restytucję własności prywatnej oraz odnowę samorządu lokalnego. Słowacki geograf umiejscawia „sakralizację przestrzeni miejskich” wśród wielu nowych rodzajów procesów transformacyjnych, które zachodzą w strukturze funkcjonalnej miast postkomunistycznych, obok takich obserwowanych zjawisk, jak: efektywizacja oraz intensyfikacja użytkowania przestrzeni miejskiej, tercjalizacja (komercjalizacja), fragmentacja funkcjonalna, rozwój obszarów mieszkaniowych o wysokim standardzie, rozwój urządzeń i infrastruktury związanej z transportem automobilowym, ekologizacja użytkowania przestrzeni miejskiej (Matlovič 2000, tab. 1, s. 122).

Proces sakralizacji można pojmować dwojako: sensu stricte i sensu largo. Pierwszy, węższy zakres „oznacza rozszerzanie się przestrzeni sakralnej, która jest przeznaczona tylko do zaspokajania potrzeb ludzi w zakresie kultury religijnej” (Matlovič 2000, s. 123). Z kolei sakralizacja sensu largo jest tożsama z rozwojem obszarów o dominującej funkcji religijnej. Przestrzeń sakralna zostaje poszerzona więc o infrastrukturę religijną jak kościoły: szkolnictwo, administrację, sklepy, wydawnictwa, obiekty gospodarcze i kwaterunkowe. Reasumując swoje badania w Preszowie słowacki geograf zauważa, że proces sakralizacji zachodzący w latach 90. XX wieku przyczynił się do estetyzacji oraz efektywizacji przestrzeni miejskiej.

Wydaje się, że powyższe, realne rozumienie sakralizacji można poszerzyć o koncepcję „domeny symbolicznej” Nijkowskiego (2006, s. 352), czyli „terytorium, nad którym dana grupa panuje symbolicznie”, poprzez umieszczanie budowli, symboli, a także poprzez szeroko rozumiane publiczne utożsamianie się z przesłaniem obiektów symbolicznych, w tym religijnych. Proces sakralizacji przestrzeni w przypadku Polski, gdzie ponad 90% obywateli w całym okresie powojennym stanowili katolicy (Bilska-Wodecka 2012), można utożsamiać z poszerzaniem przestrzeni sakralnej (sakralizacja sensu stricte i sensu largo Matloviča) oraz umacnianiem się domeny symbolicznej Kościoła rzymskokatolickiego.

Uwarunkowania procesu sakralizacji

Opisywany w pracy proces sakralizacji przynależy do dziedziny wartości i idei, sfery kultury i religii. Obecny stan kultury, według Krzysztofka (2008, s. 94), jest efektem synergicznym trzech grup czynników: „siły długiego trwania, nowej tradycji (wartości i wzory odziedziczone po poprzed-

niej formacji) oraz nowych prądów importowanych ze świata rozwiniętego, które wpływają na przebieg i kształt modernizacji Polski po 1989 r.” Panuje raczej zgodność co do tego, jakie czynniki oddziałują na kulturę w przeciwieństwie do zgodności oceny ich konsekwencji.

Należy podkreślić, że obok wspomnianych uwarunkowań kulturowych na współczesny proces sakralizacji przestrzeni w Polsce pierwszorzędny wpływ miały i mają czynniki polityczne i religijne. Przełomową datą był rok 1989, zapoczątkowujący transformację ustrojową z całym wachlarzem następstw w wielu dziedzinach życia. Wielu badaczy (np. Bilska-Wodecka 2012, Piwowarski 1996, Casanova 2005) podkreśla rolę uwarunkowań politycznych w funkcjonowaniu kościołów i związków wyznaniowych w Polsce, szczególnie w II połowie XX wieku. Represjonowanie przejawów aktywności *homo religiosus* na forum publicznym zmniejszało się już od początku lat 80., okresu „Solidarności”; religia zaczynała być bardziej widoczna w przestrzeni, np. powstało wiele kościołów, wzmożł się pieszy ruch pielgrzymkowy do Częstochowy. Lata 90. przyniosły całkowitą wolność wyrażania poglądów religijnych, jak i samostanowienie samorządów lokalnych. Religia wróciła do publicznego dyskursu, ujawniając się w przestrzeni w różnych formach.

Należy pamiętać, że obserwowana współcześnie sakralizacja przestrzeni publicznych nie byłaby możliwa bez religijnego społeczeństwa. Religijność jest podstawową determinantą sakralizacji przestrzeni miejskiej, podkreśla Klima (2011). W ostatnich dwu-trzech dekadach dochodzi do pozornego paradoksu: z jednej strony zmniejszająca się liczba powołań i chodzących regularnie do kościoła (Adamczuk, Zdaniewicz, Zaręba 2006; Zdaniewicz, Adamczuk 2012), a z drugiej strony obserwowane przez autorkę liczne przykłady okazywania przywiązania do wartości religijnych, uzewnętrznione w przestrzeniach publicznych w architekturze sakralnej, nazewnictwie miejsc publicznych i rytuałach poza obiektami kultu. Sytuację tę można wytłumaczyć dwójako: następstwami zmian ustrojowych w państwie lub/i religijnością społeczeństwa. Z jednej strony wzrost liczby pomników i nazw religijnych w przestrzeni może oznaczać chęć ponownego zakotwiczenia w sięgającej średniowiecza tradycji chrześcijańskiej kraju, odbudowywania ciągłości historycznej po wyrwie ery komunistycznej, narzucającej obce autorytety i zwyczaje. Prawdopodobnie chętnie ustanawiani święci, patroni miast, szkół i ulic zaspokajają potrzebę znalezienia punktów odniesienia w nowej sytuacji społeczno-polityczno-gospodarczej Polski po 1989 roku.

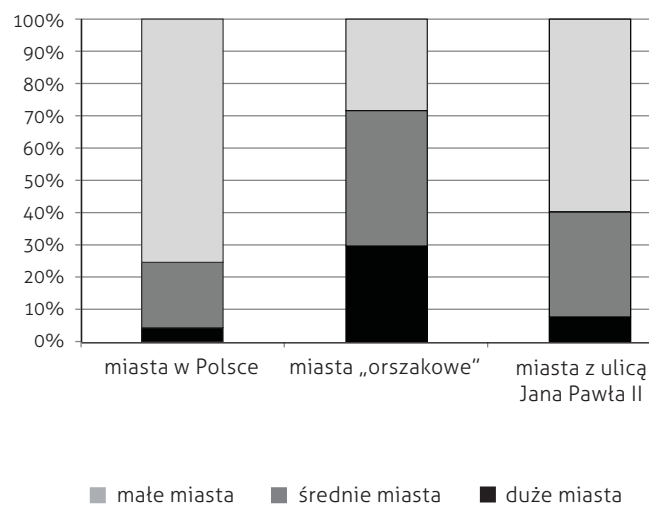
Jednakże obok historycznych uwarunkowań sakralizacji warto pamiętać o drugiej możliwości interpretacyjnej, nakreślonej przez Davie (2010). Brytyjska socjolog jest przeciwniczką tezy sekularyzacji w opisie współczesnej kondycji Europy. Uważa, że religia jest integralną, normalną częścią nowoczesnych oraz modernizujących się społeczeństw; przytacza dowody wzrostu zainteresowania sprawami religijnymi w Europie Zachodniej. Być może opisane dalej w artykule przejawy religii w przestrzeniach publicznych potwierdzają drugi z sześciu modeli współczesnych przemian religijności Polaków, opisanych przez Mariańskiego (2008, s. 72), czyli „scenariusz stabilizacji lub nawet rewitalizacji religijności i Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim”.

Zróznicowanie przestrzenne wybranych form sakralizacji. Przykład ulic Jana Pawła II i wydarzenia Orszaku Trzech Króli

Jak wspomniano we wprowadzeniu, zidentyfikowane przez Matloviča (2000) i Czepczyńskiego (2012) konceptualizacje sakralizacji przestrzeni miast mają, według autorki, zastosowanie do wielu miast w Polsce, w tym różnych pod względem wielkości i położenia geograficznego. Do analizy wybrano jedną z form sakralizacji nomenklaturowej (ul. Jana Pawła II) oraz (tym)czasowej (wydarzenie Orszak Trzech Króli). Oba przykłady procesu sakralizacji przestrzeni dotyczą podstawowej formy przestrzeni publicznych, jakimi są ulice.

Po pierwsze podczas analizy zauważono zróznicowanie udziału miast pod względem wielkości. Wydarzenie Orszak Trzech Króli rozwinęło się zdecydowanie bardziej w dużych i średnich miastach. Natomiast w małych miastach większą popularnością niż „styczniowe orszaki” cieszą się ulice Jana Pawła II, pierwszego papieża-Polaka (1978–2005). Nadal jednak struktura miast z ulicą „papieską” nie odzwierciedla struktury polskich miast pod względem wielkości (ryc. 1). Zatem w omawianej formie nomenklaturowej i (tym)czasowej sakralizacji dominują miasta średnie i duże, co szczególnie jest widoczne przy porównaniu z zestawieniem udziału miast małych (do 20 000), średnich (20 000–100 000) i dużych (powyżej 100 000) w kraju.

Orszak Trzech Króli to nowy zwyczaj czasowej animacji, jak i sakralizacji przestrzeni publicznej w Polsce, w którym dominuje marsz głównymi ulicami miast przy śpiewie kolęd, odtwarzanie scen związanych z narodzeniem Jezusa oraz konkursy na najładniejszą szopkę bożonarodzeniową. Charakter tego publicznego świętowania uroczystości religijnej Objawienia Pańskiego (popularnie zwanego Dniem/Swiętem Trzech Króli) w dniu 6 stycznia w opinii autorki zasługuje na uplasowanie go między sakralizacją a festiwalizacją.

Ryc. 1. Miasta „orszakowe” i „papieskie” w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://orszak.org>, data dostępu: 02.03.2013, bazy danych TERYT

Wydarzenie Orszak Trzech Króli cechuje duży dynamizm rozwoju. Od pierwszego orszaku ulicami Warszawy w 2009 roku w ciągu kilku lat wydarzenie zyskało ogólnopolski zasięg. W 2012 roku z warszawską Fundacją Orszak Trzech Króli, współorganizatorem „ulicznych jasełek” w Święto Trzech Króli, współpracowały 23 miasta i 1 wieś. Małe miasta reprezentowało Miłakowo w woj. warmińsko-mazurskim oraz 3 miasta w woj. dolnośląskim: Bardo, Nowogrodziec i Kudowa Zdrój. W kolejnym roku nastąpił spektakularny wzrost miejscowości biorących udział w Orszaku Trzech Króli do 81 miast (w tym 23 małych) i 11 wsi w kraju. Oszacowano, że w wydarzeniu wzięło udział 250 000 osób. W 2012 i 2013 roku pod względem rozmieszczenia w woj. dolnośląskim znajdowało się najwięcej (19) „orszakowych miast”, jak nazywane są na stronie internetowej Fundacji (<http://orszak.org>, data dostępu: 02.03.2013) miasta, w których odbywają się Orszaki Trzech Króli. Tylko woj. lubuskie nie współpracowało z Fundacją Orszak Trzech Króli.

Starszą i bardziej rozpowszechnioną formą obecności religii w przestrzeniach publicznych miast jest ulica Jana Pawła II. Reprezentuje ona współczesną tendencję w polskim nazewnictwie ulic, czyli wzrost liczby nazw pochodzących od kleru i świętych Kościoła rzymskokatolickiego (Borysiak 2005). Według spisu ulic zawartego w bazie danych TERYT w kraju znajdowało się 444 miasta i 283 innych miejscowości, które posiadały ulicę, aleję, bulwar, nabrzeże, plac, rondo, park, wzgórze lub skwer, których patronem był Jan Paweł II (stan na 17.10.2013). Zatem w ciągu ostatnich dwu dekad prawie połowa polskich miast (48,9%) zmieniła nazwę jakiejś części miasta lub dedykowała papieżowi nowe powstałe ulice, skwery itp. Wśród 39 dużych miast jedynie 4 miasta w woj. śląskim (Chorzów, Bielsko-Biała, Dąbrowa-Górnica, Zabrze) nie posiadają ulicy czy placu im. Jana Pawła II. Odsetek „papieskich” ulic w średnich miastach wynosi niewiele mniej, bo 83,7%. Z kolei w grupie małych miast mniej niż połowa (255) posiadała ulicę Jana Pawła II. Zatem ta forma sakralizacji nomenklatury jest mniej popularna w małych miastach, co uwypukliła wcześniej prezentowana rycina 1.

Trzeba jednakże pamiętać, że średnie i duże miasta posiadają znacznie więcej ulic niż małe. Ulica lub plac Jana Pawła II są w nich jednym z setek, jak w Tczewie czy Olsztynie lub kilku tysięcy, jak we Wrocławiu czy Warszawie. Z tego też zapewne względu częściej duże i średnie miasta w Polsce nazwały zarówno plac, jak i ulicę imieniem papieża, a do wyjątków w grupie małych miast należy Biały Bór (woj. zachodniopomorskie) i Dobre Miasto (woj. warmińsko-mazurskie). Ponieważ w całym kraju zazwyczaj nazwanie jakiejś przestrzeni miejskiej im. Jana Pawła II odnosi się do centralnie położonych lub ważnych komunikacyjnie części miast, warto zwrócić uwagę na ich szczególną rolę w małym mieście, gdzie liczba ulic i placów niekiedy tylko przekracza 100 (np. w Wąbrzeźnie 118). Plac, rondo czy ulica Jana Pawła II w małych miastach jest częściej odwiedzana przez mieszkańców, przez co oddziaływanie jej na uczestników przestrzeni jest inne niż w większych jednostkach urbanistycznych. Wymienić można potencjalnie większą umiejętność zlokalizowania tejże ulicy czy przywoływanie pamięci o patronie poprzez kontakt wzrokowy z tabliczką lub dużych rozmiarów napisów

z nazwą, jak na przykład w przypadku bloków mieszkalnych przy rynku w Morągu.

Zróznicowanie przestrzenne miast z ulicami dedykowanymi Janowi Pawłowi II jest duże. Najmniej tego typu miast znajduje się w woj. warmińsko-mazurskim (32,7%), a najwięcej w pomorskim (59,5%). Skala rozpiętości w przypadku małych miast jest podobna: 23,7% małych miast woj. warmińsko-mazurskiego, a 53,6% woj. łódzkiego. Regiony, które posiadają mniej miast z ulicą papieską (poniżej średniej krajowej 48,9%) to zazwyczaj te same (z wyjątkiem świętokrzyskiego), które posiadają także najmniej małych miast z omawianą ulicą (poniżej 37,2%) i należą do nich następujące województwa południowe: małopolskie, opolskie, śląskie; zachodnie: wielkopolskie i zachodniopomorskie oraz w północno-wschodniej części kraju warmińsko-mazurskie (ryc. 2).

Pewnym zaskoczeniem jawi się niski udział ulic Jana Pawła II w regionie, z którego pochodził i na terenie którego w 2008 roku było najwięcej (71) jego pomników (http://www.msw-pttk.org.pl/odznaki/reg_odznak/pjp2_mapa.html, stan na 03.06.2008, data dostępu 12.10.2012). Małą liczbę miast (w tym także małych) z „ulicą papieską” w woj. małopolskim rekompensuje w pewien sposób fakt, że w tym regionie jest najwięcej wsi z tego typu ulicą czy placem w stosunku do liczby miast (23 miasta i 43 wsie lub osady, a np. w podlaskim 20 miast i 5 wsi). Interesujące, że niewielka liczba „ulic papieskich” w woj. zachodniopomorskim, śląskim i opolskim koresponduje z najniższym udziałem (poniżej 5%) szkół podstawowych i gimnazjalnych im. Jana Pawła II w tychże województwach (Przybylska [w druku]). Jak wskazuje kartogram (ryc. 2), nie można wyznaczyć obszaru południowej, północnej czy wschodniej lub zachodniej części kraju, w której znajdowałyby się grupa województw o najwyższym udziale małych miast z ulicami Jana Pawła II; powyżej 45% małych miast z „ulicą papieską” znajduje się bowiem w woj. lubuskim, łódzkim i podkarpackim.

Ryc. 2. Małe miasta z ulicą Jana Pawła II w 2013 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych TERYT

Obok charakterystyki ilościowej zjawiska popularności papieża w nazwach ulic, ciekawych wniosków dostarcza analiza jakościowa spisu ulic w Polsce (baza danych TERYT). We wszystkich województwach, oprócz opolskiego, występuje miasto lub wieś z nazwą ulicy, placu, ronda itp., w której członie pojawiają się dodatkowe określenia Jana Pawła II. Przykładowo wśród małych miast: w Radzynie Podlaskim (woj. lubelskie) znajduje się rondo Jana Pawła II Papieża, w Śmiglu (woj. wielkopolskie) jest ul. Jana Pawła II Ojca Świętego, we Władysławowie (woj. pomorskie) – rondo błogosławionego Jana Pawła II. Tego typu wieloczłonowe nazwy spotykane są w 32 miastach i 19 miejscowościach wiejskich w kraju; najwięcej w woj. wielkopolskim (7) oraz zachodnio-pomorskim i podkarpackim (po 6). Co znamienne, zjawisko dotyczy 13 małych miast (poniżej 20 000 mieszkańców) i tylko 3 południowych miast dużych (powyżej 100 000), w dodatku niebędących stolicami województw (Tarnów, Częstochowa i Sosnowiec). Potrzeba podkreślenia charakteru postaci Jana Pawła II poprzez dodanie do nazwy dodatkowego określenia „Papież”, „Ojciec Święty” lub „Błogosławiony” nie wystąpiła w największych miastach Polski, jak i w miastach wojewódzkich. Co więcej, unikatowe nazwy są udziałem dwóch bardzo małych miast (poniżej 5000 mieszkańców) jak Brzeska Odrzańskiego (woj. lubuskie) – pl. Jana Pawła II Wielkiego Papieża oraz Grabowa nad Prosną (woj. wielkopolskie) – skwer Jana Pawła II Papieża Polaka.

Na koniec warto podkreślić proporcję miast i wsi w omówionych przykładach procesów sakralizacji nomenklaturowej i (tym)czasowej przestrzeni. Udział miast z ulicami lub innymi częściami przestrzeni miejskiej dedykowanych Janowi Pawłowi II (63%) jest porównywalny ze wskaźnikiem urbanizacji kraju (61%), podobnie jak udział miejskich ulic z dodatkowym określeniem Jana Pawła II, jak np. Papież, Ojciec Święty, Błogosławiony (61%). Inaczej opisane wcześniej wydarzenie Orszak Trzech Króli. Pozostaje ono charakterystyczne dla miast (88%), w dodatku głównie średnich i dużych.

Zakończenie

Kierunki przemian zagospodarowania przestrzeni podążają za kierunkami zmian w różnych dziedzinach ludzkiej aktywności. Przestrzeń publiczna w okresie dynamicznych przemian politycznych czy gospodarczych staje się swoistym laboratorium, wypełnianym obiektami reprezentującymi zwroty sposobów myślenia czy gospodarowania. Elementy religijne pozostają ważną ich częścią, zasługującą w Polsce na określenie „sakralizacja przestrzeni”. Ukazane w artykule formy sakralizacji przestrzeni publicznych świadczą o procesach sakralizacji w tej części Europy. Nie musi to oznaczać, że równoległe nie zachodzą w kraju procesy sekularyzacyjne w mentalności ludzi czy nawet w przestrzeniach publicznych. Oba wykluczające się procesy mogą być komplementarne, na co też zwrócił uwagę Mariański (2008).

Celem pracy było sprawdzenie prawdziwości stwierdzenia, że proces sakralizacji przestrzeni w Polsce dotyczy w większym stopniu małych miast niż dużych i średnich. W toku analizy danych statystycznych hipotezę zweryfikowano negatywnie. W artykule wykazano ogólnopolski zasięg dwóch przejawów sakralizacji, czyli ulic noszących imię Jana Pawła II oraz publicznych obchodów święta Epifanii w formie Orszaków Trzech Króli. Obie formy sakralizacji (nazwa i wydarzenie) są bardziej charakterystyczne dla dużych i średnich miast. Podkreślić należy, że w grupie małych miast sakralizacja przestrzeni występuje w większym stopniu poprzez nazwę ulic Jana Pawła II niż poprzez udział w wydarzeniu Orszak Trzech Króli.

Jak wspomniano we wprowadzeniu, w artykule położono nacisk na przestrzenny aspekt badań i skalę całego kraju. Autorka zdaje sobie sprawę, że niezmiernie interesującym poznawczo, a zasługującym na odrębne opracowanie zagadnieniem jawią się inne pokrewne tematy, np. analiza porównawcza procesu sakralizacji w skali mezo lub uwarunkowania i percepcja owego procesu w skali mikro.

Literatura

- Adamczuk L., Zdaniewicz W., Zaręba S.H., 2006, *Statystyka diecezji Kościoła katolickiego w Polsce 1992–2004*, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa.
- Bilska-Wodecka E., 2012, *Człowiek religijny i związki wyznaniowe w przestrzeni miasta w XX i na początku XXI wieku*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Borysiak E., 2005, *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, [w:] Łobodzińska R. (red.), *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask, s. 43–49.
- Casanova J., 2005, *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków.
- Cudny W., 2011, *Film festivals in Łódź as a main component of urban cultural tourism*, Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 15, s. 131–141.
- Czepczyński M., 2012, *Przestrzeń publiczna jako forma reprezentacji społeczności lokalnych. Między hibernacją a animacją centrów małych miast woj. pomorskiego*, Studia KPZK PAN, tom CXLIV, Warszawa, s. 7–19.
- Czepczyński M., 2008, *Cultural Landscape of Post-Socialist Cities. Representation of Powers and Needs*, Ashgate, Adlershot.
- Hitters E., 2007, *Porto and Rotterdam as European Capitals of Culture: Towards Festivalization of Urban Cultural Policy*, [w:] Richards G. (red.), *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*, Haworth Press, Binghampton, s. 281–301.
- Klima E., 2011, *Przestrzeń religijna miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Krzysztofek K., 2008, *Czynniki i kierunki zmiany/kontynuacji kulturowej w Polsce w warunkach transformacji ustrojowej w latach 1989–2007*, [w:] Śliz A., Szczepański M.S. (red.), *Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 86–128.
- Mariański J., 2008, *Religia i religijność Polaków w okresie transformacji*, [w:] Śliz A., Szczepański M.S. (red.), *Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 58–85.
- Matlović R., 2000, *Sakralizacja – cząstkowy proces transformacji przestrzeni miejskiej miasta postkomunistycznego na przykładzie Preszowa*, XIII Konwersatorium o mieście „Miasto postsocjalistyczne. Organizacja

- przeźreni miejskiej i jej przemiany”, Katedra Geografii i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 121-128.
- Nijakowski L.M., 2006, *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Piwowski W., 1996, *Socjologia religii*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin.
- Przybylska L., *Sakralizacja przestrzeni publicznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk [w druku].
- Rasmussen A.K., 2010, *Women, the Recited Qur'an, and Islamic Music in Indonesia*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Ratajski L., 1989, *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej*, PPWK, Warszawa.
- Runge J., 2006, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Zdaniewicz W., Adamczuk L., 2012, *Praktyki niedzielne*; źródło: <http://www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne>, data dostępu: 20.11.2012.

Źródła internetowe:

- Baza danych TERYT Głównego Urzędu Statystycznego: <http://www.stat.gov.pl>, data dostępu: 17.10.2013.
- Mapa pomników Jana Pawła II: http://www.msw-pttk.org.pl/odznaki/reg_odznak/pjp2_mapa.html, stan na 03.06.2008, opracowanie mapy: R.H. Orlicz, data dostępu 12.10.2012.
- Orszak Trzech Króli: <http://orszak.org>, data dostępu: 02.03.2013.
-

The share of small towns in the process of sacralisation of space on the examples of John Paul II streets and the event called Cavalcades of the Three Kings

Dr Lucyna Przybylska

Uniwersytet Gdański, Katedra Gospodarki Przestrzennej

Abstract

During last two decades there was a meaningful increase of religion's manifestation in public space in Poland. This process has been defined as sacralisation of public space. The purpose of the paper is to determine if the process of sacralisation is more typical of small towns, medium-sized or big cities. Three kinds of sacralisation of public spaces in small towns are presented in the paper: architectural, nominative and temporal. Sacralisation coexists with other unique processes in post-communist towns and cities. Moreover, it coexists with contemporary tendencies

in small town public spaces transformation. Two phenomena have been chosen to demonstrate new forms of manifestation of religion in space: streets dedicated to John Paul II and public celebration of the Day of the Three Kings. Comparing medium and large cities, the percentage of small towns taking part in both forms of sacralisation is smaller than the share in the structure of Polish towns. Nevertheless, in a group of small towns streets named after the pope are more popular than the Cavalcades of the Three Kings.

Keywords

sacralisation, small towns, Poland, John Paul II, Cavalcades of the Three Kings